

**การพัฒนาพลเมืองสู่โมเดลพลเมืองที่ตื่นตัว
ในสังคมประชาธิปไตยของไทย***
**CITIZENSHIP DEVELOPMENT TO AN ACTIVE CITIZEN MODEL
IN THE DEMOCRATIC SOCIETY OF THAILAND**

วินิจ ผาเจริญ

Winit Pharcharuen

มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Maejo University, Thailand

Email : winit.phacharuen@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดพลเมืองที่ตื่นตัวและหลักการการพัฒนาพลเมืองสู่โมเดลพลเมืองที่ตื่นตัวในสังคมประชาธิปไตยของไทย ที่มีความสามารถการคิดเชิงเหตุผล มีความรับผิดชอบ มีคุณธรรมจริยธรรม มีระเบียบวินัย มีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และรู้รอบทุกด้านและเท่าทันเหตุการณ์ บทความนี้ได้ทั้งประเด็นท้าทายความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวในสังคมไทยต้องสละจารีตประเพณีแบบดั้งเดิมออกจากระบบอุปถัมภ์ ระบบศักดินา อภิสิทธิ์นิยม และอำนาจนิยม เพราะระบบเหล่านี้ครอบงำประชาชนส่วนใหญ่จนนำไปสู่พลเมืองที่เฉื่อยชา ดังนั้น ผู้เขียนขอเสนอแนะหากเกิดจากการบ่มเพาะ การปลูกฝังความคิด อุดมการณ์ และจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม จากสถาบันครอบครัว ชุมชน ศาสนา สื่อมวลชน การปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ ย่อมทำให้พลเมืองที่มีความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การเมืองภาคพลเมือง, พลเมืองที่ตื่นตัว, สังคมประชาธิปไตย

Abstract

The objective of this article is to study the concept of active citizens and principles of citizen development to active citizenship models in Thai democratic society, with reasoning ability responsible morality and ethics discipline consciousness for the public selfish for the common good more than personal benefits and know all aspects and keep up with events, this article has left the

* Received 10 May 2020; Revised 18 June 2020; Accepted 19 June 2020

challenge of citizenship that is alert in Thai society to throw away traditional customs from patronage systems, feudalism, privilege and popular power, because these systems dominate the majority of people to lead to sluggish citizens, therefore, the author suggests if it arises from the cultivation of ideas, ideologies and consciousness for the public, from institutions, families, communities, religions, the media, local administration, etc., therefore, citizens who are more eager to get involved in national development.

Keyword: Civic Politics, Active Citizenship, Democratic society

บทนำ

ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยยาวนานกว่า 88 ปีแล้ว มีรัฐธรรมนูญทั้งหมด 20 ฉบับ เกิดการปฏิวัติและรัฐประหารขึ้นถึง 13 ครั้ง ทั้งพบเจอปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหาการซื้อสิทธิขายเสียง และปัญหาการอาศัยอำนาจทางการเมืองแทรกแซงครอบงำระบบราชการ เพื่อให้เอื้อต่อการดำเนินโครงการของรัฐที่ไม่โปร่งใส ฯลฯ นั่นคือสาเหตุที่ทำให้ประชาธิปไตยของไทยไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะเหตุนี้ประชาชนในปัจจุบันมองการเมืองเป็นเรื่องของผลประโยชน์ของชนชั้นสูง จึงเกิดความเบื่อหน่ายและมองว่าตนไม่สามารถแก้ไขอะไรได้ ทักษะคิดเช่นนี้จึงนำไปสู่พฤติกรรมที่ไม่อยากมีส่วนร่วมทางการเมือง เมื่อเป็นเช่นนี้ประชาชนที่จะลุกขึ้นต่อต้านขัดขวาง การกระทำที่มีขอบ และกล้าที่จะนำเสนอในสิ่งที่ถูกต้องก็จะลดน้อยถอยลง กลายเป็นประชาชนที่รอรับคำสั่งจากผู้ปกครองอย่างเดียว ซึ่งไม่ใช่คุณสมบัติของพลเมืองที่มีความตื่นตัวในระบอบประชาธิปไตย เมื่อปล่อยให้สภาพแวดล้อมส่วนใหญ่เป็นเช่นนี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของประชาชนให้ถูกกลืนไปกับสภาพแวดล้อมส่วนใหญ่ ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในอนาคต (นริศ จันทวรรณ, 2559) ยิ่งทำให้ภาพในอดีตที่ฝังลึกในสังคมไทยยิ่งทำให้เบื่อหน่ายหรือเสื่อมศรัทธาต่อนักการเมือง และมีความรู้สึกที่ขาดความน่าเชื่อถือ ขาดศรัทธาต่อรัฐบาลหรือบุคคลที่อยู่ในอำนาจ จนทำให้ “พลเมืองที่เฉื่อยชา” ที่ไร้ซึ่งความคิด อุดมการณ์ และจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ไม่สนใจเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง (Suraphon Promgun, 2018) และ (สุวิทย์ เมษินทรีย์, 2556) นี่คือสภาพปัญหาและอุปสรรคสำคัญ ที่เป็นสาเหตุทำให้การพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทย ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร และกระบวนการสร้างประชาธิปไตยโดยเฉพาะการสร้างจิตสำนึกของประชาชน ให้ได้มีโอกาสเข้าถึงวิถีชีวิตแบบสังคมประชาธิปไตยที่ถูกต้องนั้น ควรมีโมเดลพลเมืองที่ตื่นรู้หรือตื่นตัวเป็นอย่างไร และตลอดจนการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศไทยให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน55

ดังนั้น บทความนี้ผู้เขียนได้นำเสนอแนวคิดพลเมืองที่ตื่นตัว และหลักการการพัฒนาพลเมืองสู่โมเดลพลเมืองที่ตื่นตัวในสังคมประชาธิปไตยของไทย ทั้งนี้ ผู้เขียนมีความหวังว่า บทความนี้อาจเป็นหนึ่งช่องทางที่สามารถจุดประกายกระแสการเมืองภาคพลเมืองที่ตื่นตัว ให้เกิดขึ้นกับประชาชนในสังคมและสามารถขับเคลื่อนประเทศต่อไป

ความหมายคำว่าพลเมือง

คำว่า “พลเมือง” ได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นหลังจากที่การปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy) เริ่มมีปัญหาไม่สามารถตอบสนองความต้องการของคนในสังคมได้ ขณะที่การกำหนดนโยบายสาธารณะหลายครั้ง ภาคพลเมืองไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทำให้นโยบายหลายเรื่องนำมาสู่ปัญหามากกว่าจะนำมาซึ่งการแก้ไข ส่งผลให้ภาคประชาชนรวมตัวกันมากขึ้นเพื่อปกป้องสิทธิของตนในฐานะพลเมือง ด้วยความหวังว่าเมื่อการเมืองภาคตัวแทนไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ คำตอบสุดท้ายจึงกลับมาสู่ภาคประชาชนหรือภาคพลเมือง

อย่างไรก็ตาม สถาบันพระปกเกล้า กล่าวว่า ในสังคมไทยยังมีความเข้าใจความหมายที่ของคำว่า “พลเมือง” แตกต่างกัน โดยหลายต่อหลายครั้ง มักใช้คำว่า “พลเมือง” “ประชาชน” และ “ราษฎร” ควบคู่กันไปโดยเข้าใจว่า 3 คำนี้ มีความหมายเหมือนกันและสามารถใช้แทนกันได้ ทั้งที่แท้จริงแล้วทั้ง 3 คำนี้ มีความหมายที่แตกต่างกันอย่างมาก

“ราษฎร” (Subject) หมายถึง ผู้ที่เป็นภาระให้แก่สังคมไม่สามารถพึ่งพาตัวเองได้ รอการช่วยเหลือจากคนอื่นอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม สังคมจะต้องเปิดโอกาสให้พวกเขามีการพัฒนาเพื่อพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น ผู้ที่อยู่ภายใต้การดูแลและมีบทบาทเพียงการรับคำสั่งและทำตามคำสั่ง

“ประชาชน” (people) หมายถึง คนที่อยู่ใต้อำนาจ เป็นผู้รับคำสั่งและทำตามคำสั่ง เป็นผู้ดูแลไม่ใช่ผู้เล่น ในอีกนัยยะคือ ในสังคมผู้ปกครองและผู้อยู่ภายใต้การปกครอง ประชาชนในที่นี้ถูกผู้ปกครองบอกให้ไปเลือกตั้งหรือเสียภาษีก็จะทำตาม แต่ถ้ามีโอกาสก็จะหนีภาษีหรือไม่ไปเลือกตั้ง เป็นต้น เพราะจะมองที่ผลประโยชน์ของตนเองอย่างเดียว โดยถ้าตัวเองไม่ได้ผลประโยชน์ก็จะคิดหิบบวย แต่ถ้าต้องเสียผลประโยชน์ก็จะไม่ยอมเสียสละหรือมีส่วนในการช่วยกันแก้ปัญหา ซึ่งถือว่ามีความจำนวนมากในสังคมบ้านเรา คือ เป็นเพียงคนยืนดูเฉย ๆ มีนัยความหมายสะท้อนให้เห็นอำนาจมากขึ้น มีการสื่อถึงความเป็นเจ้าของประเทศ และเจ้าของอำนาจอธิปไตยมากกว่าราษฎร

ส่วนคำว่า “พลเมือง” (citizen) มีรากศัพท์มาจาก 2 คำ คือ “พละ” + “เมือง” หมายถึง พละกำลัง “เมือง” หมายถึง บ้านเมือง เมื่อนำ 2 คำนี้มารวมกันจึงทำให้คำว่า “พลเมือง” มีความหมายที่มากไปกว่าผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ เพียงแค่รับคำสั่งจากรัฐและทำตาม

กฎหมายเท่านั้น แต่ยังหมายถึง ผู้ที่เป็นกำลัง/พลังของบ้านเมือง รวมตัวกันทำเรื่องดี ๆ รวมถึงมีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อตัวเองและสังคม ชื่อสัตย์ เสียสละ มีเหตุผล เห็นกับประโยชน์ส่วนรวมและเป็นส่วนช่วยให้สังคมและประเทศชาติมีความเจริญ (สถาบันพระปกเกล้า, 2559) สำหรับ Banks, J.A. (Ed) ได้ให้คำนิยามพลเมือง คือ สมาชิกพื้นเมืองของรัฐหรือชาติ ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อรัฐบาลและมีสิทธิได้รับความคุ้มครอง พลเมือง เป็นคนที่อาศัยอยู่ในรัฐ ทำหน้าที่เป็น “กำลังสำคัญ” ของรัฐในด้านต่าง ๆ นัยเชิง “การมีสำนึกในสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบต่อ” ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และรัฐ และพลเมืองที่ดีทุกคนต้องมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมร่วมกัน (Banks, J.A. (Ed), 2004) สำหรับแนวคิดของ ปลินธร เพ็ชรฤทธิ์ และชาญชัย ฤทธิร่วม ได้อธิบายพลเมือง หมายถึง การที่บุคคลมีพฤติกรรมที่เหมาะสมตามสภาพบริบททางสังคม และทำประโยชน์ให้แก่สังคม ได้แก่ การรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง ครอบครัว ชุมชน รวมถึงประเทศชาติ และปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ตลอดจนเป็นบุคคลที่มีจิตสำนึกในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า พัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีพฤติกรรมดี มีจิตใจดี มีความรับผิดชอบ รักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งให้ความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันและปฏิบัติต่อกันเพื่อเกิดความสงบสุข กล่าวโดยสรุป คำว่าพลเมือง มีความแตกต่างจากคำว่า ประชาชน และ ราษฎร ดังนั้น พลเมืองจึงหมายถึงคนที่เป็น “พลกำลังของบ้านเมือง” ไม่เป็นภาระให้กับคนอื่นแต่สามารถพึ่งตนเองและช่วยเหลือสังคมได้ (ปลินธร เพ็ชรฤทธิ์, 2550), (ชาญชัย ฤทธิร่วม, 2562)

ลักษณะความเป็นพลเมืองที่ดีและพลเมืองที่ตื่นตัว

ความเป็นพลเมืองเชิงบวก เป็นพลังของเมืองหรือพลังประเทศ กล่าวคือ มีการยืนยันถึงสำนึกพลเมืองที่สัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศ ยิ่งคนในรัฐมีสำนึกความเป็นพลเมืองเท่าไร ยิ่งทำให้ประเทศมีการพัฒนามากเท่านั้น ความเป็นพลเมืองที่ดีเป็นสิ่งที่สังคมต้องการ ลักษณะความเป็นพลเมืองที่ดีมีผู้กล่าวไว้หลายท่าน ได้แก่ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ได้อธิบายถึงผู้เป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย จะมีลักษณะ 6 ประการ ได้แก่ 1) มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้ 2) ความเห็นคนเท่าเทียมกัน 3) การยอมรับความแตกต่าง 4) การเคารพสิทธิผู้อื่น 5) ความรับผิดชอบต่อสังคม และ 6) ความเข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2556) สำหรับ วิชัย ภูโยธิน, สุคนธ์ สิ้นธพานนท์, พิวรรษา นภารัตน์, และดิษยา กุศลภูษณงค์ ได้กล่าวถึงพลเมืองที่ดีในบริบทของสังคมที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยไว้ดังนี้ 1) เคารพกฎหมายและปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับของสังคมและข้อบัญญัติของกฎหมาย 2) มีเหตุผลและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น 3) ยอมรับมติของเสียงส่วนใหญ่ แม้ว่ามตินั้นจะไม่ตรงกับความคิดของตนเอง 4) มีน้ำใจประชาธิปไตยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ตน 5) เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น 6) รับผิดชอบต่อตนเอง สังคม ชุมชนและประเทศชาติ 7) มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง

การปกครองในระบอบประชาธิปไตย 8) มีส่วนร่วมในการป้องกันแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองของประเทศ และ 9) มีคุณธรรม จริยธรรมและปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถือ (วิชัย ภูโยธินและคณะ, 2552) และ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล ได้กล่าวว่า พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ประกอบด้วยหลัก 6 ประการ ได้แก่ 1) มีอิสรภาพที่ควบคู่กับความรับผิดชอบ 2) เคารพสิทธิผู้อื่น 3) เคารพความแตกต่าง 4) เคารพหลักความเสมอภาค 5) เคารพกติกา และ 6) เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2552)

นอกจากนั้น สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ได้ให้ค่านิยมพื้นฐานการเป็นพลเมืองที่ดีในสังคมไทย มีอยู่ 5 ประการ คือ 1) การพึ่งพาตนเอง 2) การขยันหมั่นเพียร 3) มีความรับผิดชอบ 4) ประหยัด และเก็บออม และ 5) มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย มีคุณธรรม รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2556) ส่วนสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้กล่าวถึง ความเป็นพลเมืองตื่นรู้ (Active Citizen) ได้แก่ 1) เคารพกติกาสังคมปฏิบัติตนตามที่กฎหมายกำหนด 2) ทำหน้าที่ทางสังคม รู้หน้าที่การใช้สิทธิเลือกตั้ง เสียภาษี เข้ารับการเกณฑ์ทหาร 3) ติดตามข่าวสารบ้านเมือง สนใจกับปัญหาสังคม สามารถวิเคราะห์ ประเมินตนเองในการช่วยเหลือต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ 4) เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ช่วยเหลืองานพัฒนางานในชุมชน 5) กล้าแสดงความคิดเห็นไม่ว่าจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย สามารถแสดงความคิดเห็นบนพื้นฐานหลักการประชาธิปไตยในการรับฟังซึ่งกันและกัน 6) ไม่เพิกเฉยต่อความอยุติธรรมต่าง ๆ ในสังคม แสดงออกในสิ่งที่ไม่เห็นด้วยต่อความอยุติธรรมต่อผู้ด้อยโอกาส ผู้ที่เสียเปรียบ 7) อาสาสมัครเข้าร่วมในสถานการณ์ หลากๆ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไม่ได้ต้องการแค่เงินช่วยเหลือ แต่ต้องการอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือในเหตุการณ์เหล่านั้น และ 8) ความเป็นผู้นำ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ มีความรับผิดชอบ มีธรรมาภิบาล พร้อมเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2557)

จากประเด็นลักษณะความเป็นพลเมืองที่ดีที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปว่า พลเมืองต้องเป็นผู้รู้จักแสวงหาความรู้ มีเหตุผล ตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น และคำนึงถึงความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ มีระเบียบวินัย ปฏิบัติตามกฎหมายของสังคม กล้าแสดงความคิดเห็นในที่สาธารณะและยอมรับมติในหลักการเสียงข้างมาก และเคารพในเสียงข้างน้อยและพร้อมที่จะลงมือกระทำการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของสังคมและสร้างความเจริญแก่ชาติบ้านเมือง

หลักการการพัฒนาพลเมืองตื่นตัวตามโมเดลสู่ความเข้มแข็งในสังคมประชาธิปไตยของไทย หลายประเทศ ทุกการปกครองต้องการให้พลเมืองของตนมีความกระตือรือร้น แต่ถ้าเป็นการปกครองแบบอำนาจนิยมแบบเผด็จการ ก็จะมี Active Citizen แบบที่กระตือรือร้นคือ

ได้รับสั่งก็ทำตามหมด แต่ถ้า Active citizen ในแบบเซนส์นี้ตรงกับสังคมประชาธิปไตยก็คือ Civic engagement คือมีส่วนร่วมในฐานะพลเมืองที่สูง

Joe Westheimer นักวิชาการจากแคนาดา ได้ตั้งคำถามว่าพลเมืองแบบไหนที่สังคมกำลังต้องการ โดยมี 3 โมเดล คือ

โมเดลที่ 1 คือ พลเมืองที่มีความรับผิดชอบดี ถูกคาดหวังให้ทำตามกฎกติกาหรือทำตามคำสั่งของกฎระเบียบนั้น ประครองชีวิตตัวเอง อยู่ในพื้นที่ปลอดภัยของตัวเองและพร้อมแบ่งปันญาติพี่น้องได้ เช่น ถ้าเกิดน้ำท่วม คนพวกนี้จะบริจาคเงินก่อน ใครต้องการความช่วยเหลือก็จะรีบคว้าตัวเองทำอะไรได้ นี่คือขั้นต่ำของความเป็นพลเมือง

โมเดลที่ 2 คือ พลเมืองที่มีส่วนร่วม ที่อาจจะใกล้เคียงกับนิยาม Active citizen คือเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วม เช่น ถ้าน้ำท่วมก็จะไปเป็นอาสาสมัคร คือพยายามเอาตัวเองไปมีส่วนร่วมทุกกลุ่ม องค์กรและกลไกทางสังคมที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดการรับผิดชอบร่วมกันในสังคม แต่อาสาสมัครก็เป็นเพียงงานพาร์ทไทม์ ไม่มีใครเป็นอาสาสมัครได้ตลอดชีวิต เพราะฉะนั้นเราจะเปลี่ยนแปลงสังคม ด้วยพลังอาสาสมัครอย่างเดียวไม่ได้ มันเป็นแค่การรวมพลังกันในระยะเวลาสั้น และเราก็ไปทำงานอาสาสมัครโดยแย่งหน้าที่รัฐไม่ได้อีก เราหันหลังให้กลไกรัฐไม่ได้ เพราะสังคมก็ต้องมีรัฐอยู่ดี โมเดลแบบนี้ 2 จึงไม่เพียงพอ

จึงเกิดโมเดลที่ 3 ที่ตั้งคำถามว่าหรือจริง ๆ เราต้องการ “พลเมืองที่มุ่งเน้นสังคมที่เป็นธรรม” เป็นพลเมืองที่ตื่นตัว มีส่วนร่วมแล้ว ตั้งคำถามกับสังคมตัวเองด้วยเป็นพลเมืองที่เห็นภาพรวมทางสังคม แล้วพยายามผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่กลไกเชิงโครงสร้างให้ได้ เช่น ผลักดันให้เกิดกติการ่วมกัน กลไกที่อาจจะทำโดยรัฐ Active มากขึ้น ให้รัฐเข้มแข็งมากขึ้น เพื่อให้คนที่เคยเสียเปรียบได้เข้าถึงโอกาสหรือคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นมาได้ แต่โมเดลนี้มันเกิดขึ้นในระบอบอำนาจนิยมไม่ได้ เพราะผู้มีอำนาจเขาต้องการแค่คนที่เชื่อฟังแบบที่ 1 เพราะรัฐไม่ต้องการคนตั้งคำถาม คนที่ไปแตะโครงสร้างอำนาจหรือเปลี่ยนแปลงกลไกภาครัฐ ดังนั้นพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมในสังคม ถ้าจะเกิดขึ้นได้ต้องอยู่ในสังคมที่เชื่อในพลังของคนทุกคน มีศักดิ์ศรี มีอำนาจในการต่อรองกับรัฐได้ จึงสำคัญมากเพราะ Justice citizen ก็ก่อให้เกิด Justice society คือ ถ้ามีพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรม สังคมแบบที่ไม่ทอดทิ้งกัน ที่ตั้งอยู่บนฐานความเป็นธรรมก็เกิดขึ้นได้ (อรรถพล อนันตวรสกุล, 2560)

นอกจากนั้นจะให้ Active citizen เป็นพลเมืองมีความกระตือรือร้นที่ลุกขึ้นมาหาข้อมูล หาข้อเท็จจริง การเข้าถึงสื่อที่ต้องมีความหลากหลายได้ มีระดับขั้นการเข้าถึงข้อมูลของรัฐบาลได้ สังคมโปร่งใส ตรวจสอบได้ และต้องมีความนิยมบางอย่างร่วมกัน ที่เชื่อว่าคนเหล่านี้มีโอกาสและเคารพความคิดเห็นที่แตกต่างกันอย่างเท่าเทียมกัน มีวัฒนธรรมพลเมืองประชาธิปไตยอยู่ด้วย อันนี้ก็ยากเป็นโจทย์ยากของสังคมที่ไม่ได้มี Mind set ไว้ เช่น สังคมที่มีชนชั้นหลายชนชั้น ทุกสังคมได้เจอเรื่องเหล่านี้ ยากมาก ยากน้อยแตกต่างกันออกไป สังคมไทย

ก็เจอปัญหานี้ เพราะเรามีโครงสร้างอำนาจที่มันลดหล่นกันมา ตอนแรกที่เปลี่ยนแปลงการปกครอง เปลี่ยนแต่ตัวระบบ เปลี่ยนแบบแผนเชิงอำนาจ ซึ่งประชาชนมักต้องถูกเกลาคใหม่ แต่เรามีค่านิยมบางอย่างที่มันถูกตีความหมายผิด เช่น เรื่องอาวุโส ระบบอุปถัมภ์ ระบบเครือญาติที่ฝังอยู่ในวัฒนธรรมของไทย เพราะเป็นสังคมแบบพึ่งพากัน แล้ววันหนึ่งได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่ค่านิยมเหล่านั้นเปลี่ยนตามระบอบไม่ทัน

ส่วนแนวคิดของ สุวิทย์ เมษินทรีย์ ได้อธิบายว่า รัฐบาลที่น่าเชื่อถือจะเกิดขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อ เรามีพลเมืองที่ตื่นตัวเพราะพลเมืองที่ตื่นตัว ย่อมจะไม่ยอมให้มีรัฐที่ไม่น่าเชื่อถือบริหารประเทศ ดังนั้น ข้อต่อที่สำคัญที่สุด ณ ขณะนี้ที่จะทำให้เกิด “ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” อย่างแท้จริง คือ การเปลี่ยน “พลเมืองที่เฉื่อยชา” มาเป็น “พลเมืองที่ตื่นตัว” (สุวิทย์ เมษินทรีย์, 2556)

สังคมไทยมีวัฒนธรรมดั้งเดิม ในการกล่อมเกลาคคนในสังคมตั้งแต่เด็ก เป็นวัฒนธรรมที่ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นในระนาบเดียวกัน เป็นวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยมที่หล่อหลอมคนให้เป็นผู้รับและผู้ตาม “เด็กดี” สำหรับพ่อแม่หรือสังคมไทยจึงเป็นเด็กที่เชื่อฟังและทำตามผู้ใหญ่อย่างเรียบร้อย ซึ่งขัดกับวัฒนธรรมประชาธิปไตยที่ส่งเสริมคุณค่าของการแสดงออก การใช้เหตุผล ความคิดริเริ่ม การมีส่วนร่วม ความอดทนที่จะฟังความเห็นผู้อื่น การเคารพความคิดเห็นผู้อื่น การไม่ครอบงำความคิด การยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง การไม่ใช้ความรุนแรง และความรับผิดชอบร่วมกันในสังคมไทยจึงเป็นการกล่อมเกลาคคนให้เป็นพลเมืองที่เฉื่อยชามากกว่าการเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว

การขาดซึ่งพลเมืองที่ตื่นตัว จะทำให้การสนับสนุนในหลายมิติต่อระบบการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประชาชนไม่เกิดขึ้น ผลที่ตามมาก็คือ ประชาชนจะหันไปสนใจแต่การสนับสนุนแบบเฉพาะเจาะจง ซึ่งมีแนวโน้มที่จะพุดถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องปากท้อง เรื่องประชานิยม โดยไม่ได้สนใจว่าจะได้มาจากกระบบอะไร อาทิเช่น ธาราธิปไตยหรืออำมาตยาธิปไตย

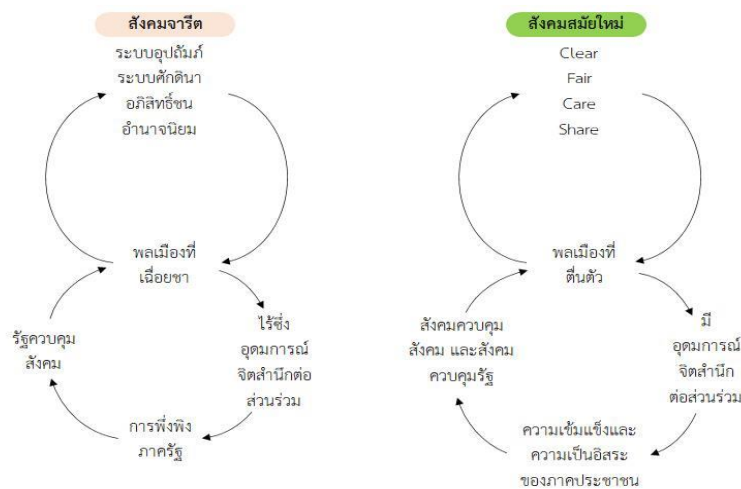
สิ่งที่เกิดขึ้นตามมามีได้รัฐที่ไม่น่าเชื่อถือ ก็คือ แทนที่จะทำให้ภาคประชาชนเข้มแข็ง มีความเป็นอิสระ สามารถพึ่งตนเอง กลับทำให้ภาคประชาชนต้องพึ่งพิงภาครัฐมากยิ่งขึ้น ในช่วงที่ผ่านมา ภาคประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมืองดูเหมือนว่าจะเป็น “พลเมืองที่ตื่นตัว” แต่ด้วยกับดักของประชานิยมอย่างเข้มข้น กลายเป็นว่าแท้ที่จริงแล้ว ประชาชนกลับกลายเป็น “พลเมืองที่เฉื่อยชา” มากยิ่งขึ้นไป เพราะการผสมผสานประชานิยมที่เข้มข้นจนประชาชนติดเป็นนิสัย กับการปล่อยให้มีการกิจกรรมหรือการจัดตั้งทางการเมืองที่แสดงออกนอกกลุ่มนอกทางไม่ได้ตั้งอยู่ในกฎกติกาของบ้านจึงเป็นการสร้าง “พลเมืองที่ตื่นตัวเทียม” (Pseudo-active citizen) ซึ่งเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อระบอบประชาธิปไตย เพราะ “พลเมืองที่ตื่นตัวเทียม” นั้น

สนใจเรื่องที่ “ถูกใจ” มากกว่าเรื่องที่ “ถูกต้อง”

มองเรื่อง “ระยะสั้น” มากกว่าเรื่อง “ระยะยาว”

เน้นเรื่อง “ตัวเอง” มากกว่าเรื่อง “ส่วนรวม”

“พลเมืองที่ตื่นตัวเทียม” ภายใต้ รัฐที่ไม่น่าเชื่อถือ จึงทำให้ประเทศไทยมี “ระบอบประชาธิปไตยเทียม” อย่างเช่นที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ประชาธิปไตยที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อประชาชนเป็นเสรีชนมีอิสระ ฟังตนเองได้ และให้ชุมชนหรือสังคมนั้นเป็นตัวชี้นำกำกับรัฐ ประชาธิปไตยเกิดขึ้นค่อนข้างยากในประเทศไทย เพราะเป็นสังคมที่คนส่วนใหญ่ยังมีทัศนคติที่หวังพึ่งพึ่งรัฐ และยอมที่จะถูกกำกับบัญชาการโดยรัฐมาโดยตลอด

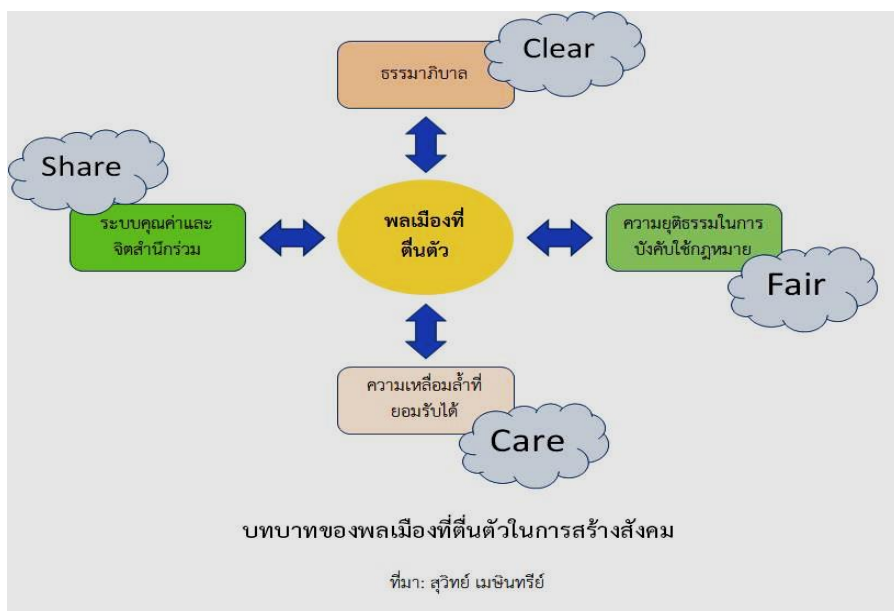
จาก “โมเดลสังคมจารีต” สู่ “โมเดลสังคมสมัยใหม่”

ที่มา: สุวิทย์ เมษินทรีย์

ภาพที่ 1 แสดงโมเดล จากโมเดลสังคมจารีตสู่โมเดลสังคมสมัยใหม่

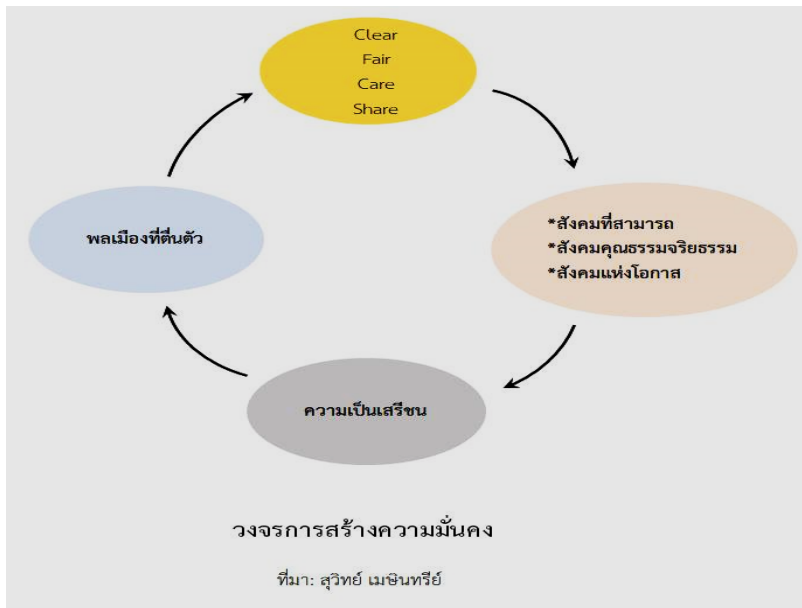
การคืนอำนาจให้กับประชาชนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการปรับเปลี่ยนจาก “การเมืองที่เฉื่อยชา” เป็น “การเมืองที่ตื่นตัว” โดยการปรับเปลี่ยน “พลเมืองที่เฉื่อยชา” ที่ไร้ซึ่งความคิด อุดมการณ์ และจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมเป็น “พลเมืองที่ตื่นตัว” ซึ่งเต็มไปด้วยความคิด อุดมการณ์ และจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมเป็น “พลเมืองที่ตื่นตัว” ซึ่งเต็มไปด้วยความคิด อุดมการณ์ และจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ซึ่งเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวคือ ต้องลด “การพึ่งพิงภาครัฐ” ลงพร้อม ๆ กับการสร้าง “ความเข้มแข็งและความเป็นอิสระของภาคประชาชน” ให้มากขึ้น อันจะส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจาก “รัฐควบคุมสังคม” กลายเป็น “สังคมควบคุมสังคม” และ “สังคมสมัยใหม่” ในที่สุด

ในสังคมไทยที่มีระบบอุปถัมภ์ ระบบศักดินา อภิสิทธิ์นิยม และอำนาจนิยม ครอบงำอยู่ ประชาชนส่วนใหญ่จะเป็นพลเมืองที่เฉื่อยชา ในขณะที่ในสังคมที่ Clear, Fair, Care, Share ประชาชนส่วนใหญ่จะเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว ทั้งนี้เพราะพลเมืองที่ตื่นตัวเท่านั้นที่จะสร้างสังคมที่ Clear ผ่านการเรียกร้องหาธรรมาภิบาล สร้างสังคมที่ Fair ผ่านการเรียกร้องหาความยุติธรรมในการบังคับใช้กฎหมาย สร้างสังคมที่ Care ผ่านการเรียกร้องหาความเหลื่อมล้ำที่ยอมรับได้ และเรียกหาสังคมที่ Share ผ่านการเรียกร้องหาระบบคุณค่าและจิตสำนึกร่วมของคนในชาติ

ภาพที่ 2 แสดงบทบาทของสังคมเมืองที่ตื่นตัวในการสร้างสังคม

สังคมที่ไม่ Clear, Fair, Care, Share จะปิดกั้นโอกาสของคนส่วนใหญ่ และเมื่อโอกาสถูกปิดกั้น จะไปสร้างสังคมที่สามารถเพื่อเติมเต็มและปลดปล่อยศักยภาพของผู้คนได้อย่างไร และจะไปเรียกร้องหาคุณธรรมจริยธรรมในสังคมที่ไม่ Clear, Fair, Care, Share ได้ที่ไหน ดังนั้นสังคม สังคมที่ Clear, Fair, Care, Share เท่านั้นที่จะเป็นฐานรากของการสร้าง “สังคมที่สามารถ” (Productive Society) “สังคมที่มีคุณธรรมจริยธรรม” (Moral Society) และ “สังคมแห่งโอกาสที่เท่าเทียม” (Equal Opportunity Society) สังคมที่สามารถ สังคมที่มีคุณธรรมจริยธรรม และสังคมแห่งโอกาส เป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างความเป็นเสรีชน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวเกิดเป็น “วงจรการสร้างความมั่นคง” ให้กับประเทศไทยขึ้น

ภาพที่ 3 แสดงวงจรการสร้างความมั่นคง

โดยเป็น “ความมั่นคงในนิยามใหม่” ที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง ความมั่นคงในนิยามเก่าเป็นแนวคิดที่คับแคบ เน้นความมั่นคงทางวัตถุ เน้นองค์กรภาคเอกชน เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญความมั่นคงในนิยามใหม่จะครอบคลุมเศรษฐกิจที่ดี สังคมที่ดี สิ่งแวดล้อมที่ดี และการเมืองที่ดี โดยมีศูนย์กลางการขับเคลื่อนความมั่นคงอยู่ที่ภาคประชาชน ด้วยการทำให้ประชาชนเป็นเสรีชน เป็นพลเมืองที่ตื่นตัว เน้นการสร้างสังคมที่ Clear, Fair, Care, Share เพื่อเป็นฐานรากสำคัญของการสร้างสังคมที่สามารถ สังคมคุณธรรมจริยธรรม และสังคมแห่งโอกาส ซึ่งเป็นหลักประกันของความสำเร็จ ความเป็นปึกติสุขและความหวังให้กับประชาชนเป็นสำคัญ

ข้อเสนอแนะ

สำหรับผู้เขียนมีข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาพลเมืองสู่พลเมืองที่ตื่นตัวในสังคมประชาธิปไตยของไทยว่า อันดับแรกควรสร้างความสมดุลระหว่างการเมืองภาคตัวแทน และการเมืองภาคประชาชน โดยการส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนให้มีความเข้มแข็ง เปลี่ยนความสัมพันธ์ของภาคประชาชนจากการเป็นผู้ถูกกระทำโดยรัฐ เป็นบทบาทของผู้กระทำแบบฝ่ายเชิงรุก โดยให้โอกาสในการนำเสนอความต้องการของตนเอง กลุ่มและเครือข่าย ปรับศูนย์กลางของอำนาจจากรัฐเป็นประชาชน ให้สอดคล้องกับแผน

ยุทธศาสตร์และแผนพัฒนาประเทศที่กำหนดไว้อย่างแท้จริง ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นในการเสริมสร้างบทบาทของประชาชนโดยปราศจากการแทรกแซง

สำหรับประชาชน จะต้องมีความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งบทบาทของการเรียกร้องติดตาม ตรวจสอบและเคลื่อนไหวอย่างจริงจัง และที่สำคัญคือรัฐต้องปลูกฝังจิตสำนึกความเป็นพลเมืองของประชาชนผ่านการศึกษาภาคพลเมือง โดยกระบวนการปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจและหน้าที่ของพลเมืองที่พึงมีในระบอบประชาธิปไตย เพื่อกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะและไม่เพียงแต่ตระหนักถึงบทบาทต่อประเทศเท่านั้น แต่ควรตระหนักถึงบทบาทของตนเองในฐานะพลเมืองโลก มีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ดังนั้น การส่งเสริมบทบาทของคนรุ่นใหม่ให้มีความกล้าคิด กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ยอมรับในเหตุและผลของการแสดงความคิดเห็น จากสถาบันการศึกษาหรือสถาบันต่าง ๆ ที่สำคัญในสังคม โดยเป็นแบบอย่างที่จะทำให้เกิดความศรัทธาและน่าเชื่อถือ ซึ่งจะหนุนเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ หล่อหลอมหรือการปลูกฝังบ่มเพาะคุณธรรมจริยธรรมทางการเมืองและความรับผิดชอบต่อสังคมของพลเมืองรุ่นใหม่ มีความเข้มแข็งและกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศมากยิ่งขึ้นต่อไป

สรุป

การเป็นพลเมืองตื่นรู้ มีความสำคัญยิ่งในระบบสังคมประชาธิปไตยในการร่วมกันพัฒนาประเทศปฏิรูปภาครัฐ พัฒนาประเทศด้วยการเสริมสร้างบทบาทของการเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ พลเมืองเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศจึงควรให้ความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาทุนมนุษย์ เพื่อการเสริมสร้างบทบาทของความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวในระบอบประชาธิปไตย การเป็นพลเมืองตื่นรู้ที่รู้หน้าที่ สิทธิ ความรับผิดชอบของตัวเอง จึงเป็นสิ่งที่ทุกประเทศพึงปรารถนา สังคมไทยมีจารีตประเพณีแบบดั้งเดิมของโครงสร้างของไทยอาทิเช่น ระบบอุปถัมภ์ ระบบศักดินา อภิสิทธิ์นิยม และอำนาจนิยม เพราะระบบเหล่านี้ครอบงำประชาชนส่วนใหญ่จนนำไปสู่พลเมืองที่เฉื่อยชา ดังนั้น จากโมเดลสังคมจารีตสู่โมเดลสังคมสมัยใหม่ คือ พลเมืองที่ตื่นตัวมีอุดมการณ์จิตสำนึกต่อส่วนร่วม ความเข้มแข็งและความเป็นอิสระของภาคประชาชน และสังคมควบคุมสังคมและสังคมควบคุมรัฐในการทำหน้าที่ของพลเมือง จึงต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้และปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมตั้งแต่เยาว์วัย โดยเริ่มจากการทำหน้าที่ดีของสถาบันครอบครัว เป็นแบบอย่างที่สามารถสร้างแรงจูงใจในการเป็นคนดีมีคุณธรรมต่อสังคม ประกอบกับสถาบันต่าง ๆ ก็ทำตามหน้าที่และบทบาทของตนอย่างเต็มที่ ก็จะสร้างการตื่นรู้ของคนให้กลับมาทบทวนปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของชีวิตได้เพิ่มมากขึ้น และพลเมืองที่ดีของสังคมก็จะสามารถสร้างสรรค์และผลักดันให้เป็นสังคมอุดมการณ์ที่แท้จริงได้

เอกสารอ้างอิง

- ชาญชัย ฤทธิร่วม. (2562). วิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำทางสังคมด้านการศึกษาของพลเมืองชายขอบ. *วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์*, 2(4), 49-60.
- นริศ จันทวรรณ. (2559). ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย: กรณีศึกษานักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงระดับปริญญาตรี ส่วนกลาง. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร*, 7(1), 103-113.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2552). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง : Civic education พัฒนาการการเมืองไทยโดยสร้างประชาธิปไตยที่ “คน”. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปลินธร เพ็ชรฤทธิ์. (2550). สภาพและปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้แก่แก่นักเรียนมัธยมศึกษาของครูสังคมศึกษา. ใน *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิชัย ภูโยธิน และคณะ. (2552). *หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4 – ม. 6*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2559). *พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เอกสารประกอบเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความเป็นพลเมืองและการเมืองภาคพลเมือง. ศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า จังหวัดลำพูน. เรียกใช้เมื่อ 30 เมษายน 2563 จาก* <https://kaewpanya.rmutl.ac.th/kservice/lpkpi/admin/courses/kpi2.pdf>
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (15 สิงหาคม 2557). *จดหมายข่าวชุมชนคนรักสุขภาพ ฉบับสร้างสุข*.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2556). *สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. เรียกใช้เมื่อ 30 เมษายน 2563 จาก* https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/download/article/article_20130730155120.pdf
- สุวิทย์ เมษินทรีย์. (2556). *โลกเปลี่ยนไทยปรับ : หลุดจากกับดัก พ้นจากชาติที่ล้มเหลว*. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพฯธุรกิจ.
- อรรถพล อนันตวรสกุล. (2560). *ห้องเรียนประชาธิปไตยไม่ได้หยุดแต่ในวิชาหน้าที่พลเมือง. เรียกใช้เมื่อ 20 เมษายน 2563 จาก* <https://thematter.co/social/active-citizen/24144>.
- Banks, J.A. (Ed). (2004). *Diversity and citizenship education: Global Perspectives*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Suraphon Promgun. (2018). Thai Society and the solving of corruption problem in the 21st century. *School of Administrative Studies Academic Journal*, 1(1), 57-64.